

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışmaları

Nevzat TARHAN*
Aylin TUTGUN ÜNAL**
Dilek ÖZKAN***

Öz

Değerler ve manevi yaşantılar insan hayatının temel ihtiyaçlarıdır ve bu yaşantıların temeli ailede atılır. Aile içerisinde sadece maddi değil manevi olarak da birlikteliği güçlendiren birtakım değerler vardır ve aile yaşantısı içerisinde dahil edilerek çocuğun değerler eğitiminin temelini atılmasında hayati önem taşımaktadır. Bunlar; Meşveret, eşitlik, özerklik, hakkaniyet, sevgi, saygı, güven, paylaşımcılık, maddi ve manevi kazanımlar olarak sıralanabilir. Dolayısıyla bu değerlerin aile yaşantılarına ne derece katıldığına belirlenebilmesi öz farkındalık açısından gerekli olup ölçüm aracı ihtiyacını gündeme getirmiştir. Böylece, ailenin değerler ve manevi eğitimdeki tutumlarının ölçülmesi amacıyla 994 kişiden oluşan bir çalışma grubunda Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, günümüzde yaygın kullanılan sosyal medyanın günlük kullanım süresinin manevi yaşantıda fark yaratıp yaratmadığı da incelenmiştir. Yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları sonucunda, 39 madde ve 4 boyuttan (Aile Ortamı, Davranış, Din Eğitimi, Disiplin) oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçek yapısı elde edilmiştir. Ölçek toplam varyansın %59'unu açıklamıştır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı Cronbach Alpha değeri ölçek toplamı için ,96 olarak bulunmuştur. Böylece, Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği adında geçerli ve güvenilir bir ölçek ortaya çıkmıştır. Günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça ölçekten alınan puanın azaldığı görülmüş, günlük kullanım süresinin manevi yaşantıda fark yarattığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, Değerler, Ailede Manevi Yaşantı, Din Eğitimi, Ölçek Geliştirme

The Validity and Reliability Study on the Üsküdar Spiritual Life in Family Scale

Abstract

Values and spiritual experiences are the basic needs of human life and the foundation of these experiences is laid in the family. There are some values that strengthen the family spiritually. These values in family life is vital for the child's values education. These are consultancy, equality, autonomy, equity, love, respect, trust, sharing, material and spiritual gains. For determining the extent to which these values participate in family life has brought the need for a measurement tool. It was aimed to develop the Üsküdar Spiritual Life in Family Scale in a study group consisting of 994 people. Moreover, it has also been examined whether the daily use of social media, which has become widely used today, makes a difference in spiritual life. As a result of the validity and reliability studies, a valid and reliable scale structure consisting of 39 items and 4 dimensions was obtained. The scale explained 59% of the total variance. The Cronbach Alpha value was found to be ,96. Thus, a valid and reliable scale named Üsküdar Spiritual Life in Family Scale has emerged. Lastly, it has been concluded that daily usage time makes a difference in spiritual life.

Keywords: Spirituality, Values, Spiritual Life in Family, Religious Education, Scale Development

ATIF: Tarhan, N., Tutgun Ünal, A. ve Özkan, D. (2023). Üsküdar ailede manevi yaşantı ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları. *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi (MEDİAD)*, 6(1), s. 1-24.

* Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi, nevzat.tarhan@uskudar.edu.tr, orcid.org/0000-0002-6810-7096, İstanbul, Türkiye

** Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, aylin.tutgununal@uskudar.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2430-6322, İstanbul, Türkiye

*** Doktora Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi, dilekozkan@outlook.com, orcid.org/0000-0002-3502-6417, İstanbul, Türkiye

Giriş

Aile, değerler, din ve manevi birikimler insan yaşamında temel fenomenlerdendir ve araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Sosyal varlık olarak tanımlanan insanların oluşturduğu topluluklarda düzeni ve insanın ruhsal sağlığında dengeyi sağlamaları açısından ele alınmaktadır.

Maneviyat, Arapça “anlama ilişkin”, “özellikle gizli ve derin anlama ilişkin” anlamlarından kökünü alan “manevi” kelimesinden türemiştir; Türk Dil Kurumu da maneviyatı “maddi olmayan, manevi şeyler” olarak tanımlanmaktadır. İngilizce’de spirit- ruh kelimesinden kökünü alarak “spiritual” olarak kullanılan kelime, maneviyatın karşılığı olarak alanyazında kullanılmaktadır. Yine din kelimesi de Arapça “deyn” kökünden gelmekte olup hem inanç ve ibadet kuralları sistemi hem de hesap verme olarak sözlükte yer almaktadır.

Kişinin içsel deneyimlerini, hislerini, değerlerini içeren maneviyat, alanyazında farklı şekillerde tanımlanmıştır. Maneviyat, “hayatın anlamını ve amacını arama hissi, kişinin diğerleriyle ya da aşkıyla bağlantılı olmayı ve bunların sonucunda iç huzura ve iyilik haline ulaşması” olarak tanımlanmıştır (Delgado, 2005, s. 157). Yine Maneviyat, aşkın inançları ve pratikleri de içinde barındıran geniş bir kavram olarak ele alınmıştır (Walsh & Pryce, 2003, s. 347). Maneviyat değer, bağlantılı olmak ve aşkınlık durumlarını da içinde barındırmaktadır (Martsof & Mickley, 1998, s. 295) ve beden ve zihin ilişkisini bir bütün olarak algılamaya katkı sağlayarak yaşamda amaç ve anlam oluşturmayla da ilgilidir (Doswell vd., 2003, s. 197). Bununla birlikte, maneviyat, kişiye bütünlük duygusu veren ilişki ağı olarak tanımlanmıştır ve maneviyatın dini unsurları içerebileceği gibi içermeyebileceğini de ifade edilmektedir (Rumbold, 2003, s. 12).

Diğer yandan, maneviyat, çocuk-ebeveyn ilişkisi ve çocuğun büyürken ebeveynlerden manevi yaşamı modelleyip öğrenmesi açısından da önem taşımaktadır. Aile yaşamının daha huzurlu olmasında ve ailelerin daha sağlıklı şekilde işlevlerini sürdürmelerinde manevi unsurların önemli bir rolü vardır. Manevi inançlar bir bütün olarak aileyi ve ailedeki bağları güçlendiren bir etkiye sahip olabilir (Walsh & Pryce, 2003, s. 348). Sonuç olarak dinden ayrı ve din ile birlikte ele alınabilen maneviyat, insan yaşamında önemli bir yere sahiptir.

Ailenin manevi yönü dini de içinde barındırıyorsa bu durum ailede inançlarıyla ilgili olan ortamlarda bulunma ya da bu yerlere düzenli devam etme gibi ritüelleri oluşturabilir (Hodge, 2000, s. 218). ABD’de yapılan bir çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğu dinin onların içinde büyüdükleri ailelerinde önemli olduğunu ve aile ilişkilerinde dinin önemli bir yeri olduğunu ifade etmişlerdir (Hoogestraat & Trammel, 2003, s. 413). Dindarlık ve öfke kontrolü arasında yapılan bir araştırmaya göre, ibadetlere katılım oranı yükseldikçe sürekli öfke düzeyi, öfkeyi içeri atma yani bastırma düzeyi ve öfkeyi dışarıya yöneltme oranı düşmektedir (Karslı, 2012, s. 57). Bir araştırma sonucuna göre, namazın kişiliği olumlu yönde motive ettiği, bireyin benlik saygısını artırdığı, insani ilişkilerini olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir. Buna göre, namaz, dua ve tövbe ibadetlerinin gençlerde sağlıklı bir kimlik duygusunun oluşmasında belirgin bir rolünün olduğunu ortaya konulmuştur (Hayta, 2000, s. 22).

Dindarlığın boyutlarıyla depresyon, düşmanlık, paranoid düşünce arasında negatif ilişki tespit edilen bir araştırmaya göre ise, olgun imana sahip olduklarını ifade eden genç yetişkinlerin, günlük hayatlarıyla inançlarını bütünleştirdikleri, Tanrı ile olan ilişkilerinin hayatlarında temel oluşturduğu, depresyon ve paranoya gibi psikolojik rahatsızlıkları daha az yaşadıkları belirtilmiştir (Salsman vd., 2004)

Dini inanç ile psikoloji arasındaki ilişkiye yönelik olarak alanyazında pek çok araştırma yer almaktadır. Birçok araştırma sonucunun incelendiği bir çalışmada, sağlıklı bir manevi uygulama ile akıl sağlığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, bunun tersine depresyon, anksiyete ve madde bağımlılığı arasında da negatif ilişki olduğunu belirtilmiştir (Plante & Sherman, 2001, s. 240).

Bununla birlikte, dini inanç ile anksiyete ve şizofreni arasında hem pozitif hem de negatif ilişki olduğuna da dikkat çekilmiştir.

Aile, bir çocuğun hayatında önemli bir kavramdır ve insanları diğer canlılardan farklı kılan özelliklerdendir. İnsan bebekleri dünyaya bakıma daha muhtaç olarak gelirler ve gelişimleri daha yavaş, başkalarına bağımlılıkları daha uzun sürmektedir. Bu da çocukların bakımverenlerine bağımlılıklarını pekiştirmektedir. Bu nedenle ana rahminden çıkan çocuk, adı “aile” olan bu yeni form ana rahminde korunup kollanmaya devam etmektedir. Aile üyelerinin özelliklerinin çoğu, çocuğun kişiliğinin bazı kalıcı parçalarını oluştururken çocuğun baba, anne ve kardeşleri ile yaşadığı ilişkiler gelişimi açısından önem taşımaktadır (Sürücü, 2005). Aile üyelerinin özelliklerinin çoğu çocuğun kişiliğinin bazı kalıcı parçalarını oluştururken çocuğun baba, anne ve kardeşleri ile yaşadığı ilişkiler gelişimi açısından önem taşımaktadır. Çocuklar ilk beceri ve yeteneklerini aile içinde onların destekledikleri ve reddettikleri unsurlarla geliştirir ve kazanır. Hangi kıyafetlerin uygun olduğu ve nasıl giyinmesi gerektiğini, insanlarla muhatap olurken nasıl bir dil kullanmasının uygun olacağını, büyüklerle ve yaşlılarıyla hangi üslupla konuşacağını aileden öğrenir (Koç, 2008, s. 50).

Dil, tutum ve davranışlar olduğu gibi manevi yaşam bilgilerinin de aktarımının ilk olduğu yer ailedir. Ailenin, inancını bir sonraki jenerasyona aktarmasıyla çocuğun dini ve ahlaki kişiliği de oluşmaktadır. Bir çocuğun kişilik gelişiminde okul öncesi dönem kritiktir ve çocuğun karakteri ile hayata bakışı açısı bu dönemde gelişmektedir. Çocuk, bakım verenlerini taklit eder ve davranışlarını buna göre uyarlar. Yaptıklarını yapma, kaçındıklarından kaçınma eğilimi gösterir. Ailenin gelenek, inanç, hayatı anlamlandırma ve dünya görüşü çocuğun karakterinin şekillenmesinde doğrudan etkilidir.

Alan araştırmalarında, manevi yaşamın bir yönü olarak bireyin yetişkinliğindeki dindarlık seviyesi ile ailesinin dini yaşantısı, dini değerlere bağlılığı arasında pozitif korelasyon bulunmuş, anne ve babaları farklı dini inançlarda olsalar dahi dine önem verilen ailede büyüyen çocukların, dine önem vermeyen ailelerde büyüyenlere oranla yetişkinlik dönemlerinde daha dindar oldukları tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalarda, okul öncesi dönemde dini tutum ve davranışların oluşumunda ailenin ve aile içi ilişkilerin önemi, özellikle çocuğun taklit ve model alma üzerinden öğrenimi ve kişiliğinin şekillenmesi nedeniyle öne çıkmaktadır (Hökelekli, 2016; Koç, 2008; McIntosh & Spilka, 1995).

Diğer yandan gerek anne baba tutumları gerek çocukların değerler kazanımı günümüzde sosyal medya gibi küresel iletişime olanak sağlayan dijital ortamlar ile şekillenmektedir. Yapılan pek çok araştırmada, kişilerin değerler sisteminin sosyal medya ile birlikte mozaik bir yapı sergilediği vurgulanmış olup, yakın çevreden aktarılan değer, davranış, gelenek ve göreneklere artık sosyal medya ile dünya genelindeki farklı kültürel değerlerin de eklenerek değişim gösterdiği belirtilmektedir (Deniz & Tutgun Ünal, 2019, s. 1027; Morsümbül, 2014, s. 138). Böylece yapılan çalışmalarda, aynı evin içindeki ebeveynlerin ve çocukların farklı değerler sistemini benimsediğinin, farklı tutumlar ve dünya görüşüne sahip olduğunun da göz önüne alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Asmafiliz & Şalvarcı Türel, 2018; Sağır & Eraslan, 2019, s. 71; Tutgun Ünal & Deniz, 2020, s. 1291; Yıldırım Becerikli, 2013, s. 3).

Aile içi dini eğitimin, değerler sisteminin bir parçası olarak ele alındığında, ölçülmesine yönelik araştırmalar somut veriler ortaya koymasından önem arz etmektedir. Ebeveynlerin çocukların aile içi dini eğitimlerine yönelik yapılan alanyazın taramasında bulunan ölçeklerden biri Çın tarafından geliştirilen “İlk Çocukluk Dönemi Din Eğitimi Ölçeğidir. Ölçek, 20 içerik maddesi, 17 uygulama becerileri maddesi, 20 ibadet yaklaşımı maddesi ve 10 öğrenme becerileri maddesi olmak üzere 4 boyut ve 67 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .88 olarak bulunmuştur (Çın, 2020, s. 692). Bir başka ölçek Lambert ve Dollahite (2010) tarafından geliştirilen *Aile İçinde Dini Aktiviteler Ölçeğidir* (Lambert & Dollahite, 2010). 9 madde ve tek boyut olarak hazırlanmış, daha sonra araştırmacılar tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Türkçe’ye uyarlama

çalışmaları sonucunda ölçeğin toplam Cronbach Alpha değeri .70 olarak bulunmuştur (Akın vd., 2014).

Bu çalışmada ailenin değerler ve manevi eğitimdeki tutumlarının ölçümlenmesi amacıyla ölçek geliştirilmesi hedeflenmiştir. Başlıca araştırılmaya çalışılan değerler şunlardır:

Meşveret (Conferring): Sorunların karşılıklı istişarelerle ve katılımlarla çözümlenebilmesidir.

Eşitlik (Equality): Aile içi kurallara uyma noktasında zaman, para, eğitim kullanımı gibi sorumluluklar ve meşguliyetlerde, özgürlük ve sorumluluk dağılımında, fırsatların kullanımında herkes eşit muamele görebilmelidir.

Özerklik (Autonomy): Her birey kendini aileye hem ait hissetmeli aynı zamanda da özgür hissedebilmelidir.

Hakkaniyet (Justifying): Hak kullanımında herkes kendisini adil bir ortamda hissedebileceği dağılım olabilmelidir. Ebeveyninin ve çocukların hakları konusunda sınırlar belirli olmalıdır.

Sevgi (Love, affection): Sevginin oluşturduğu sıcak ilişkiler ailenin en kıymetli bağıdır, şefkati, fedakarlığı ve empatiyi bu duygu besler.

Saygı (Respect, esteem): Aile bireyleri birbirlerinin kişilik haklarına özen göstermeyi başarabilmeleri gerekmektedir.

Güven (Trusting, confidence): Sadakat duygusunun oluşabilmesi için birbirlerinden zarar görmeyeceğine dair aile bireylerinin emin olmaları gerekir.

Paylaşıcılık (Sharing): Aile bireyleri birbirlerinin lehine bazı haklarından vazgeçebilecek etik anlayışa sahip olmalarıdır.

Maddi kazanımlar (Secular upbringing): Ailenin varlık, şöhret, statü, güç gibi kazanımları birlikte tutan değerlere katkı sağlar.

Manevi kazanımlar (Religious upbringing): Ailenin hayata, olaylara, ölüme, yaratılışa, ilahi güce, sabırlı olmaya, alçakgönüllü olmaya, varoluşa bakışı özellikle kriz zamanlarında bir arada kalmaya anlamlı katkı ve teselli gücü katar (Tarhan, 2019, s. 109).

Yukardaki değerlerden anlaşılacağı üzere çocuk ve eşle ilişkilerde sadece maddi birikimler değil manevi birikimlerde çok önemlidir. *Sevgi, Disiplin, İlgı, Hesap verebilirlik ve Sorumluluğun* gelişmesi için bu değerlerin yaşanıldığı bir aile ortamı hava su ve güneş gibi ihtiyaçtır. Böylece bu araştırmada, manevi yaşantıya yönelik değer ve algıları boyutsal olarak ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçeğin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubu 18 yaş ve üzeri olan 994 kişi ile oluşturulmuştur. Ulaşılabilir örnekleme yolu ile internet aracılığıyla ulaşılan katılımcıların yaş aralığı 18 ile 72 arasında olup yaş ortalaması 37'dir. Bununla birlikte, ölçek geliştirme çalışmalarında gerçekleştirilen faktör analizi gibi çok değişkenli analizlerin yapılabilmesi için ulaşılması gereken örneklem büyüklüğü ile ilgili görüşler belirtilmektedir. Bu görüşler doğrultusunda, en az örneklem büyüklüğüne ulaşılması hedeflenmiştir. Alanyazın incelendiğinde, en az örneklem büyüklüğünün 100 ile 250 arasında olması gerektiği, ölçekteki madde sayısının en az beş katı, hatta on katı olması gerektiği gibi çeşitli görüşler yer almaktadır (Kalaycı, 2010; Preacher & MacCallum, 2002; Tavşancıl, 2002). Çalışmada geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılacak ölçeğin madde sayısının ilk aşamada 87 olduğu göz önüne alındığında, madde sayısının on beş katından fazla kişiye uygulama yapılmış olması örneklem sayısı açısından yeterli bulunmuştur.

Çalışmada ulaşılan 994 kişinin %68'i kadın (n=675) %32'si (n=319) erkek katılımcıdır. Katılımcıların %29,1'i (n=289) üniversite, %23,2'si (n=231) lise, %13,8'i (n=137) yüksekokul, %11,8'i (n=117) ortaokul, %9,4'ü (n=93) yüksek lisans, %9,4'ü (n=93) ilkokul, %2,7'si (n=27) doktora ve sadece %0,7'si sadece okuryazar öğrenim düzeyindedir. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, %75'i evli, %25'i bekarıdır. Katılımcıların %46,5'i "2 çocuk sahibi", %22,1'i "1 çocuk sahibi", %21,9'u "3 çocuk sahibi", %5,9'u "4 çocuk sahibi" ve %1'i "5 çocuk sahibidir". Çalışma durumu ise, %67,6 oranında "Hayır", %20,7 oranında "Evet, Tam Zamanlı" ve %9,5 oranında "Yarı Zamanlı" olarak analiz edilmiştir. %1,8'i emeklidir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından oluşturulan demografik bilgi formunda, katılımcıların cinsiyeti, yaşı, öğrenim bilgileri, çalışma durumu, medeni durumu, çocuk sayısı, sosyal medya kullanım süresine yönelik sorular yer almaktadır.

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ): Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ) geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları için öncelikle madde havuzu oluşturularak uzman görüşleri alınmıştır ve akabinde buna göre ölçeğin kapsam geçerliliği, açılımlı faktör analizi (AFA) ile yapı geçerliliği, ayırt edicilik geçerliliği ve iç tutarlılık güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Ölçeğin madde havuzu Tarhan'ın (2016) İnanç Psikolojisi ve Bilim isimli kitabında yer alan *Ailede ve Eğitim Ortamında Din Eğitimi Tutum Farkındalığı Çalışması* anket soruları ile araştırmacılar tarafından alanyazın incelenerek oluşturulmuştur ve bu çalışmada düzenlenerek geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiştir (Tarhan, 2016, s. 231). 105 maddeden oluşan aday ölçeğin uzman görüşü envanteri oluşturulmuş ve 6 uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların 1'i çocuk gelişimi uzmanı, 1'i psikolojik rehberlik ve danışmanlık uzmanı, 1'i klinik psikolog, 2'si uzman psikolog ve 1'i iletişim uzmanıdır. Uzman görüşü envanterinde "Maddenin ölçekte kalması uygun", "Madde ölçekte kalabilir ama gereksiz" ve "Maddenin ölçekte kalması uygun değil" seçenekleri yer almaktadır ve sonundaki "yorum" bölümüne değerlendirmeler yazılabilmektedir. Uzmanlara envanterlerin elektronik posta ile gönderimi sağlanmıştır. Akabinde Miles ve Huberman (Tavşancıl & Aslan, 2001) tarafından önerilen formül yardımıyla maddelerin uyum oranları hesaplanmıştır. Uyum oranları hesaplamaları Huberman'ın önerdiği şekilde, her bir madde için uzman görüşleri değerlendirme toplamının uzman görüşleri sayısının yarısına bölümünden 1 eksiltme ile yapılmıştır. Uyum oranları hesabı için her bir maddenin aldığı puandan yararlanılmıştır. Buna göre, ilgili madde "maddenin ölçekte kalması uygun" seçeneği 1, "madde ölçekte kalabilir ama gereksiz" seçeneği 0 ile 1 arasında ve "maddenin ölçekte kalması uygun değil" seçeneği de 0 (sıfır) olarak puanlanmıştır. Puanlama sonucunda .80 düzeyinde bir uyumluluk düzeyini yakalamış maddeler, aday ölçeğe alınmıştır. Ek olarak, uzmanların görüş bildirdiği yorum bölümü göz önüne alınarak her bir madde gözden geçirilmiş, yazım ve dilbilgisi açısından düzenlenmiştir.

Uzman görüşü incelemeleri sonrasında, 18 madde elenerek 87 maddeden oluşan aday ölçek beşli likert tipinde "Hiçbir zaman", "Nadiren", "Bazen", "Sıklıkla" ve "Her zaman" olarak derecelendirilmiştir. Aday ölçek, 2021 yılı Mayıs ayında ulaşılabilir örnekleme yoluyla gönüllülük esasına uygun olarak çevrimiçi anket yoluyla katılımcılara uygulanmıştır. Veri toplama aşamasından sonra açılımlı faktör analizi (AFA) aşamasına geçilerek uygun yapı elde etme çalışmalarına başlanmıştır.

Açılımlı Faktör Analizi (AFA), ölçeğin yapı geçerliliği kapsamında sıklıkla kullanılan istatistiksel hesaplama tekniklerinden biridir. AFA yapılmadan önce, veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığı test edilmektedir. Bunun için, elde edilen verilere alanyazında belirtilen Bartlett testi ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi uygulanmıştır (Kalaycı, 2010). Buna göre, KMO değerinin uygun aralıkta olması beklenmektedir. Değerin ,90 ve üzerinde olması "mükemmel", ,80-,89 aralığında olması "çok iyi", ,70-,79 aralığında olması "iyi" olarak değerlendirilmekte olup ,60-,69 aralığında olması "orta", ,50-,59 aralığında olması "zayıf", daha altı ise "kabul edilemez"

olarak değerlendirilmektedir. Yine, Bartlett Sphericity değerinin anlamlı olması beklenmektedir ($p < ,05$). Söz konusu uygunluk sağlandığında AFA yapılarak faktör sayısı belirlenebilmektedir.

Faktör sayısı belirlenirken özdeğer istatistiğinden (Eigenvalue) yararlanılmaktadır. Özdeğer istatistiğine göre, bu değer 1'e eşit veya büyük olması faktörleri belirlemektedir, 1'den küçük olursa dikkate alınmamaktadır (Büyüköztürk, 2018; Tinsley & Tinsley, 1987). Ayrıca, faktör analizi sonucunda ortaya çıkan açıklanan varyans oranı sosyal bilimlerde %40-%60 aralığında ise kabul görmektedir. Yapı geçerliliği çalışmalarında ek olarak, elde edilen faktörlerin birbiriyle ve toplam puan ile ilişkisine yani korelasyon değerine de bakılmaktadır. Korelasyon değeri yorumlanırken bu değer 0,30-0,70 arasında olması "orta ilişki", 0,70'in üzerinde olması "yüksek ilişki" ve 0,30'ın altında olması "zayıf ilişki" olarak değerlendirilmektedir (Büyüköztürk, 2018, s. 32).

Diğer bir aşama ise, ayırt edicilik geçerliliği çalışmasıdır. Bu aşamada ölçülecek özelliğe dair ölçekte yer alan maddelerin ne derece uygun olduğu belirlenmekte, ayırt edicilik indeksi hesaplanmaktadır. Buna göre, her bir maddeye verilen yanıtların puan olarak sıralaması yapılarak, üst grup ve alt gruptan %27'lik kesitler alınmaktadır ve iki grup arasındaki fark bağımsız grup t-testi ile incelenmektedir. Çıkan sonuçlar aynı zamanda ölçeğin tutarlılığı hakkında da fikir vermektedir. Böylece bu çalışmada 994 katılımcıdan elde edilen veriler 368 kişilik iki ayrı gruba ayrılarak fark incelenmiştir.

Güvenirlilik çalışmaları için de madde varyanslarına göre madde iç tutarlılık analizleri yapılmış, Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda, geçerli ve güvenilir ÜSAMYÖ ortaya çıkmıştır.

2.3. Çalışmanın Etik İzin Bilgileri

T.C. Üsküdar Üniversitesi Rektörlüğü Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı 30/04/2021 toplantı tarihli, 27 sayılı kararı çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

2.4. Uygulama

Araştırmaya, Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu tarafından 61351342/Nisan 2021-27 sayı ile etik açıdan uygunluk onayı verilmiştir. Veri toplama işlemi 1-15 Eylül 2020 tarihleri arasında online anket aracılığıyla gönüllülük ilkesine uygun olarak yürütülmüştür. Çalışma grubu ulaşılabilen örnekleme yoluyla 18 yaş ve üzeri kişilerden oluşmaktadır. Anket formunda yer alan sorular, Tarhan'ın (2016) İnanç Psikolojisi ve Bilim isimli kitabında yer alan *Ailede ve Eğitim Ortamında Din Eğitimi Tutum Farkındalığı Çalışması* bölümündeki anket sorularından ve araştırmacılar tarafından alanyazın incelemesi ile oluşturulan sorulardan yararlanılarak oluşturulmuştur (Tarhan, 2016, s. 231).

Böylece, demografik form ile ölçeğin yer aldığı anket formu çevrimiçi ortamda uygulanmıştır. Katılımcıların anketi doldurabilmesi için ortalama 15 dk. yeterli olmuştur.

2.5. İstatistiksel Analiz

ÜSAMYÖ yapı geçerliliği çalışmalarında açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. Ölçek boyutları ile ölçeğin ilişkisi Pearson momentler çarpımının korelasyon katsayısı hesaplanarak tespit edilmiştir. Ölçeklerin güvenirlilik katsayısı Cronbach Alfa değeri ile belirlenmiştir. Tüm yapılan geçerlilik ve güvenirlilik analizleri için SPSS 26.0 istatistik programı kullanılmıştır.

3. Bulgular

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ)

Çalışmanın bu bölümünde Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ) için istatistiksel analizler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ölçeğin geliştirilmesine yönelik kapsam geçerliliği, yapı geçerliliği, ayırt edicilik geçerliliği ve güvenilirlik çalışmalarına yer verilmiştir.

Kapsam Geçerliliği

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ) madde havuzu ilk olarak 105 madde ile oluşturulmuştur. Kapsam geçerliliği çalışmaları için uzman görüşlerine sunularak disiplinler arası görüşlerin yer alması sağlanmıştır. Buna göre, araştırmacılar tarafından oluşturulan madde havuzu 6 uzman tarafından uzman envanteri eşliğinde incelenmiştir ve uzmanlardan alınan veriler ile madde uyum indeksleri hesaplanmıştır. Buna göre, her bir maddeyi uzmanlar puanlamıştır. Çalışmada ,80 uyum oranı aranmış, başlangıçta 105 maddeden oluşan madde havuzununun 87 maddeye indiği görülmüştür. Akabinde 87 maddeden oluşan aday ölçek 994 kişiye uygulanmıştır ve elde edilen verilere açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır.

Yapı Geçerliliği

ÜSAMYÖ'nün faktör yapısının tespit edilebilmesi amacıyla faktör analizi yapılırken, ilk olarak verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin katsayısı (KMO) ve Bartlett Küresellik analizleri ile incelenmiştir. Buna göre, KMO katsayısı ,97 bulunmuştur. Bartlett Küresellik Testi sonucu da anlamlı bulunmuştur ($X^2=51637,336$, $sd:1225$, $p=0,000$). Böylece elde edilen sonuçlar verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir.

Buradan hareketle, 87 maddeli aday ölçeğin uygulanması ile toplanan veriler ile faktör analizine başlanmıştır. AFA uygulanmasıyla ortaya çıkan özdeğeri (Eigenvalue) 1'den büyük değerler beş faktörlü bir yapı oluşturmuştur. Özdeğer istatistiğine göre, faktörlü bir yapı oluşması için özdeğer 1'den büyük olmalıdır (Tinsley & Tinsley, 1987).

Tablo 1'de görüldüğü gibi özdeğeri 16,69 olan birinci faktörün açıkladığı varyans oranı %42,81; özdeğeri 2,50 olan ikinci faktörün açıkladığı varyans oranı %6,42; özdeğeri 2,03 olan üçüncü faktörün açıkladığı varyans oranı %5,21; özdeğeri 1,78 olan dördüncü faktörün açıkladığı varyans oranı %4,57'dir.

Tablo 1. Faktör Yapısı ve Açıklanan Varyans Oranı

Boyutlar	Özdeğer	Varyans	Yığılmalı Varyans
1. Boyut	16,69	42,81	42,81
2. Boyut	2,50	6,42	49,24
3. Boyut	2,03	5,21	54,45
4. Boyut	1,78	4,57	59,03

Faktör sayısının ortaya çıkmasından sonra faktörler ile maddelerin ilişkisinin belirlenebilmesi için Varimax Rotasyon Tekniği tercih edilmiştir. Tablo 2'de görüldüğü gibi faktör yük değerleri maddelerin ilgili boyutu açıklayan katsayılardır. Maddelerin faktör yük değerleri alt kesim noktası ,50 olarak belirlenerek faktör yapısı serbest bırakıldığında, binişiklik gösteren maddeler ile düşük faktör yükü alan maddeler gözlenmiştir. Buna göre, 25 madde (3, 5, 6, 7, 10, 12, 16, 21, 25, 26, 31, 39, 40, 43, 51, 57, 55, 56, 58, 59, 64, 70, 77, 78, 87) düşük faktör yükü (<,50), 23 madde (4, 8, 14, 17, 18,

23, 27, 32, 33, 34, 52, 60, 61, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 81, 82, 83, 84) ise binişiklik (birden fazla faktöre dağılmış) nedeniyle ölçekten çıkartılmış, 87 maddeli ölçeğin bu aşamada 39 maddeye indiğinde uygun yapı oluşturduğu anlaşılmıştır.

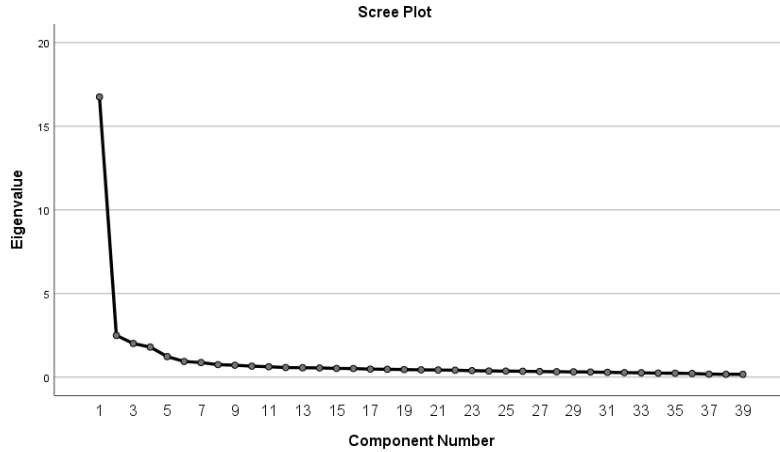
Tablo 2. ÜSAMYÖ Maddelerinin Faktör Yük Değerleri

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
M46- Evimizde problem çözmek, hiç kolay olmaz.	,77			
M49- Evimizde şefkat ve hoşgörü önceliklidir.	,77			
...	...			
M45- Evimiz, kurallı bir ortam değildir.	,61			
M24- Evde genellikle sınırlı bir kişilik olarak bilinirim.	,54			
M30- Kolaylaştırarak, sevdirerek bir şeyleri öğretmeye çalışıyorum.		,68		
M75- Yeteneklerinin gelişmesi için onlara hata yapma hakkı tanıyorum.		,66		
...		...		
M29- Eğitim psikolojisi ile ilgili kitaplar alıp okurum.		,54		
M15- Çocuklarımla hemen hemen her gün oyun oynar, muhabbet eder, arkadaş olmaya çalışır ve konuşurum.		,53		
M1- Din eğitimi gereklidir.			,76	
M11- Kendimi eğitmeye öncelik veririm.			,73	
...			...	
M9- Oturma, kalkma, konuşma ve yeme adabına uymaya çalışırım.			,54	
M71- İbadet ve duayı tam yapamadığında veya dini değerlere ters davrandığında, nefis ve şeytan kavramlarını anlatıp mücadele etmesinin faydalarından söz ederim.			,54	
M42- Evimizde düşmanca duygular sık yaşanır.				,70
M41- Evimizde yalana başvurma sıklıkla olur.				,70

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
...				...
M38- Çocuğumun “mum gibi” olması gerektiğini düşünürüm.				,68
M53-Bir disiplin metodu olarak çocuğumu dövüyorum.				,64

Faktör yük değerlerine bakıldığında birinci faktörün 12 maddeden oluştuğu, madde yük değerinin en yüksek ,77 ve en düşük ,54 olduğu görülmektedir. İkinci faktörün 13 maddeden oluştuğu, madde yük değerinin en yüksek ,68 ve en düşük ,53 olduğu görülmektedir. Üçüncü faktör incelendiğinde, 9 maddeden oluştuğu, madde yük değerinin en yüksek ,76 ve en düşük ,54 olduğu anlaşılmaktadır. Dördüncü faktörün ise, 5 maddeden oluştuğu, en yüksek madde yük değerinin ,70 ve en düşük ,64 olduğu tespit edilmiştir. Faktör yük değerleri tablosu Ek-1’de verilmiştir.

Faktör sayısının belirlenmesinde kullanılan diğer bir teknik ise Scree Pilot testi (çizgi grafiği) olup Şekil 1’de verilmiştir. Buna göre, ölçeğin 4 faktörlü yapı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 1. Scree Plot (Çizgi Grafiği)

Ölçeğin boyutsal yapısının belirlenmesinden sonra, boyutlara dağılan maddelerin içerikleri incelenerek boyut isimlendirme çalışmasına geçilmiştir. Bununla birlikte, ÜSAMYÖ maddeleri faktör sırasına göre yeniden numaralandırılmış olup 5’li likert türünde “Hiçbir Zaman”, Nadiren”, “Bazen”, “Sıklıkla” ve “Her Zaman” olarak derecelendirilmiştir (Ek-2). ÜSAMYÖ’de yer alan 24, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 79, 80, 85, 86. Maddeler birinci boyutu oluşturmuştur ve içerikleri incelendiğinde “Aile Ortamı” ile ilgili olduğuna karar verilmiştir. Maddelerden bazıları; “Evimizde şefkat ve hoşgörü önceliklidir”, “Ailemizde birbirimize olan sevgimizi göstermeyiz”, “Sıkıntı veya üzüntü durumunda birbirimize hemen destek oluruz” şeklindedir.

ÜSAMYÖ’de yer alan 15, 19, 28, 29, 30, 35, 57, 68, 72, 73, 74, 75, 76. Maddeler ikinci boyutu oluşturmuştur. Maddelerin içerikleri incelendiğinde, “Davranış” ile ilgili oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre maddelerden bazıları; “Çocuklarımla hemen hemen her gün oyun oynar, muhabbet eder, arkadaş olmaya çalışır ve konuşurum”, “Eğitim psikolojisi ile ilgili kitaplar alıp okurum”, “Yanlışını hemen düzeltiyorum” şeklindedir.

ÜSAMYÖ’de yer alan 1, 2, 9, 11, 13, 20, 22, 36, 71. Maddelerin üçüncü boyutu oluşturduğu görülmektedir. Madde içerikleri incelendiğinde “Din Eğitimi” ile ilgili olduklarına karar verilmiştir. Maddelerden bazıları; “Din eğitimi gereklidir”, “Evimizde çoğunlukla sabah namazına kalkarız”, “İbadet ve duayı tam yapamadığında veya dini değerlere ters davrandığında, nefis ve şeytan kavramlarını anlatıp mücadele etmesinin faydalarından söz ederim” şeklindedir.

ÜSAMYÖ’de yer alan 37, 38, 41, 42, 53. Maddeler dördüncü boyutu oluşturmakta olup içerikleri incelendiğinde “Disiplin” ile ilgili olduğuna karar verilmiştir. Maddelerden bazıları; “Çocuğumun “mum gibi” olması gerektiğini düşünürüm”, “Sus, konuşma, anlamazsın, sırtıma” sözlerini çok kullanırım”, “Bir disiplin metodu olarak çocuğumu dövüyorum” şeklindedir. ÜSAMYÖ için bir sonraki aşamada ise, elde edilen boyutların birbiri ve ÜSAMYÖ ile ilişkisi Pearson Korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiş Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. ÜSAMYÖ ve Boyutlarının Birbiriyle İlişkisi

Alt Ölçek/Ölçek	Aile Ortamı	Davranış	Din Eğitimi	Disiplin
Aile Ortamı	1			
Davranış	,74	1		
Din Eğitimi	,58	,60	1	
Disiplin	,58	,61	,47	1
ÜSAMYÖ	,89	,90	,77	,75

Tablo 3’te görüldüğü gibi faktörlerin birbiri ve ölçek toplamı ile ilişkisine yönelik Pearson Korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Korelasyon katsayıları yorumlanırken, 0,30-0,70 arasındaki ilişki değeri “orta”; 0,70 üzerindeki değerlerin “yüksek” ilişkiyi, 0,30’un altında ise “zayıf” ilişkiyi gösterdiği belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2018, s. 32).

Buna göre, “Aile Ortamı” ile “Davranış” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,74); “Aile Ortamı” ile “Din Eğitimi” ilişkisi orta seviyede (r: ,58); “Aile Ortamı” ile “Disiplin” ilişkisi orta seviyede (r: ,58); “Aile Ortamı” ile “ÜSAMYÖ” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,89) bulunmuştur. İkinci faktör olan “Davranış” ile “Din Eğitimi” ilişkisi orta seviyede (r: ,60); “Davranış” ile “Disiplin” ilişkisi orta seviyede (r: ,61); “Davranış” ile “ÜSAMYÖ” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,90) bulunmuştur. Üçüncü faktör “Din Eğitimi” ile “Disiplin” ilişkisi orta seviyede (r: ,47); “Din Eğitimi” ile “ÜSAMYÖ” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,77) ve son olarak “Disiplin” ile “ÜSAMYÖ” ilişkisi yüksek seviyede (r: ,75) bulunmuştur.

Ayrt Edicilik Geçerliliği

Daha sonra ölçeğin ayırt edicilik geçerliliği çalışması için faktörler ve ölçek toplamının %27’lik üst grubu ile %27’lik alt grubu alınarak bağımsız grup t-testi ile aradaki farkın anlamlı olup olmadığına bakılmıştır. Buna göre, 994 katılımcılı veri setinin %27’si 268 olarak hesaplanmış olup en yüksek alan ve en düşük puan alan 268’erlik gruplar oluşturulmuştur.

Yapılan bağımsız grup t-testi sonucu Tablo 4’te görüldüğü gibi anlamlı bulunmuştur. Böylece, ÜSAMYÖ’nün ölçülmek istenen özelliği yani manevi yaşantıya yönelik değer ve algıları boyutsal olarak ölçen bir ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. ÜSAMYÖ'nün Ayırt Edicilik Geçerliliği

Ölçek/ Boyutlar	Grup	N	X	SS	Sd	t	p
Aile Ortamı	Üst Grup	268	58,83	1,03	734	53,68	,00
	Alt Grup	268	38,17	7,30			
Davranış	Üst Grup	268	61,82	2,05	734	67,76	,00
	Alt Grup	268	39,00	6,12			
Din Eğitimi	Üst Grup	268	43,15	1,07	734	50,73	,00
	Alt Grup	268	28,75	5,33			
Disiplin	Üst Grup	268	25,00	0,00	734	46,10	,00
	Alt Grup	268	14,64	4,30			
ÜSAMYÖ	Üst Grup	268	185,00	5,01	734	49,59	,00
	Alt Grup	268	127,34	21,73			

Bu doğrultuda, ölçekten alınabilecek en düşük puan 39, en yüksek puan ise 195'tir. Bu çalışmada 994 katılımcının ortalama puanı 160,4 bulunmuştur. Eşit aralıklandırma tekniği ile belirlenen seviye aralıklarına göre, bu çalışmada elde edilen puan "Yüksek Manevi Yaşantı Seviyesini" göstermiştir (Ek-2).

Güvenilirlik Çalışmaları

Son olarak güvenilirlik çalışmaları kapsamında, boyutların ve ölçek toplamının madde iç tutarlılık katsayı hesaplamalarına geçilmiştir. Tablo 5'te görüldüğü gibi boyutlar ile ölçek toplamının madde sayıları ve Cronbach Alpha Katsayıları iç tutarlılık güvenilirliğini göstermektedir. ÜSAMYÖ'nün iç tutarlılık katsayısı Cronbach Alpha değeri ,96 olarak bulunmuştur ve ölçeğin yüksek güvenilirliğe sahip olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 5. ÜSAMYÖ ve Boyutların Güvenirlikleri

Ölçek/Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı
Aile Ortamı	12	,94
Davranış	13	,92
Din Eğitimi	9	,86
Disiplin	5	,84
ÜSAMYÖ	39	,96

ÜSAMYÖ'nün boyutsal güvenilirliği incelendiğinde, Cronbach Alpha değeri *Aile Ortamı* boyutu için ,94, *Davranış* boyutu için ,92, *Din Eğitimi* boyutu için ,86 ve *Disiplin* boyutu için ,84 olarak bulunmuştur. Böylece her bir boyutun da yüksek seviyede güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Son olarak; ÜSAMYÖ'nün günlük sosyal medya kullanım süresine göre farklılaşmasına yönelik varyans analizi yapılarak gruplararası farkı ortaya koymak için LSD testi uygulanmış, sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Günlük Sosyal Medya Kullanımına göre ÜSAMYÖ Farklılaşması

Günlük Sosyal Medya Kullanımı	N	%	\bar{X}	SS	F	P	Fark
1 saatten az	460	48,7	163,46	21,66			P<0,05
1-3 saat arası	275	26,8	159,53	24,68	5,89	0,003	1 saatten az >1-3 saat; 1 saatten az > 4 saat ve üzeri; 1-3 saat >4 saat ve üzeri
4 saat ve üzeri	259	24,5	156,21	27,57			
Toplam	994	100	160,41	24,17			

Tablo 6 incelendiğinde, günlük sosyal medya kullanım süresi arttıkça manevi yaşantı seviyesinin azaldığı görülmektedir. Buna göre, 1 saatten az kullananların manevi yaşantı seviyesi en yüksek ($X=163,46$), 4 saat ve üzeri kullananların ise en düşük ($X=156,21$) olduğu bulunmuştur. Söz konusu farklılaşmanın anlamlı fark yarattığı ortaya çıkmıştır ($p<0,005$).

4. Sonuç

Ailede manevi duyarlılıkla çocuk yetiştirmek için duygu, düşünce ve davranış eğitiminde bazı değerlerin varlığı trafikteki yol işareti gibidir. Karar verirken nasıl karar vereceğimize dair ölçü, kültürel ve etik standart gerekmektedir. İnsan oğlu sadece ekonomik bir varlık değil aynı zamanda biyo-psiko-sosyo-spiritüel bir varlıktır. Yüksek değer ve ideallerin yaşandığı aile ortamının olup olmadığını ölçebilmek ve bu konuda eksikleri görüp tamamlayabilmek için bu ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçek bir öz farkındalık çalışması olarak değerlendirilebilir.

Yapılan çalışmada, 39 madde ve 4 boyuttan oluşan Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği geliştirilmiştir. *Aile ortamı*, *davranış*, *din eğitimi* ve *disiplin* olarak adlandırılan boyutların içerdiği maddeler özünde değerleri ölçmeyi hedeflenmiştir. Böylece, *Meşveret*, *eşitlik*, *özerklik*, *hakkaniyet*, *sevgi*, *saygı*, *güven*, *paylaşıcılık*, *maddi ve manevi kazanımlar* ölçek madde havuzunda odaklanılan

değerler olarak ele alınmıştır. Toplam varyansın %59'unu açıklayan ölçeğin sosyal bilimler açısından oldukça yüksek değer aldığı, ayırt ediciliğinin uygunluğu ile ölçülmek istenen özelliği ölçebildiği yani manevi yaşantıya yönelik değer ve algıları boyutsal olarak ölçebildiği ve boyutlar ile ölçek toplamının yüksek iç tutarlılık katsayısı aldığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, her yeni ölçekte olduğu gibi çalışmada geliştirilen ÜSAMYÖ'nün de yeni çalışmalarda, farklı örneklemeler üzerinde ölçülebilirliğinin tekrar test edilmesine, geliştirilecek benzer ölçekler ile ilişkisinin değerlendirilmesine ve boyutların geçerliliğinin sağlanmasına yönelik daha ileri modelleme çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç vardır.

Sosyal medya kullanımının, pek çok araştırmada bulguların farklılaşmalarında olduğu gibi bu araştırmada da ailede manevi yaşantı seviyesini farklılaştırdığının görülmesi, çalışmalarda sosyal medya kullanım alışkanlıklarının, özellikle günlük kullanım süresinin dikkate alınması gerekliliğini ortaya koymuştur. Günde 4 saat ve üzeri sosyal medya kullanımı, kişilerin birtakım değer, davranışlarında, durum, olay ve kişileri değerlendirmedeki tutumlarında farklılaşmaya sebep olduğu alanyazında belirtilmektedir (Deniz & Tutgun Ünal, 2019, s. 1046; Sağır & Eraslan, 2019, s. 72; Tutgun Ünal & Deniz, 2020, s. 1309; Yıldırım Becerikli, 2013, s. 3). Bu çalışmada, günlük kullanım süresi artarken manevi yaşantı tutum seviyesinin azalması sonucunun, farklı örneklemelerle yapılacak yeni araştırmalarda detaylı sorularla tekrar araştırılması gerektiği ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada geliştirilen ölçek, aile içerisinde çağa uygun sorun çözme becerilerinin kullanımı, etkili bir iletişim olup olmadığı, duygu ifadelerinin yeterli olup olmadığı, anne baba eş ve çocuk rollerinin paylaşımına dikkat edilip edilmediği veya standart koyma-disiplin sağlama gibi kuralların yapılabiliğini araştırmak için, ayrıca gelenekten geleceğe projeksiyonda iyi insan olmak gibi bir hedef koyulup koyulmadığını anlamak için geliştirilmiştir.

Kaynakça

- Akın, A., Turan, M. E., Cebiş, T. ve Savcı, M. (2014). *Aile içinde dini aktiviteler ölçeğinin türkçe formunun geçerliliği ve güvenilirliği*. 9. Uluslararası Balkan Eğitim ve Bilim Kongresi, Edirne.
- Asmafiliz, E. ve Şalvarcı Türel, N. (2018). Y kuşağı bireylerin sosyal medya kullanım sıklığı üzerine amprik bir araştırma. *5th International Conference on Social Sciences and Education Research*, Antalya, Turkey.
- Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Atıf İndeksi.
- Çın, A. (2020). İlk çocukluk döneminde çocuğun din eğitimi ve ailenin din eğitimine etkisi (Diyarbakır örneği). *Electronic Journal of Social Sciences*, 19(74), 692-709.
- Delgado, C. (2005). A discussion of the concept of spirituality. *Nurs Sci Q*, 18(2), 157-162. <https://doi.org/10.1177/0894318405274828>
- Deniz, L. ve Tutgun Ünal, A. (2019). Sosyal medya çağında kuşakların sosyal medya kullanımı ve değerlerine yönelik bir dizi ölçek geliştirme çalışması. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1025-1057. <https://doi.org/10.26466/opus.557240>
- Doswell, W. M., Kouyate, M., and Taylor, J. (2003). The role of spirituality in preventing early sexual behavior. *American Journal of Health Studies*, 18(4), 195-202.
- Hayta, A. (2000). UÜ İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ibadet ve ruh sağlığı (psiko-sosyal uyum) ilişkisi üzerine bir inceleme. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-30.
- Hodge, D. R. (2000). Spiritual ecomaps: a new diagrammatic tool for assessing marital and family spirituality. *J Marital Fam Ther*, 26(2), 217-228. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.2000.tb00291.x>

- Hoogstraet, T. and Trammel, J. (2003). Spiritual and religious discussions in family therapy: Activities to promote dialogue. *The American Journal of Family Therapy*, 31(5), 413-426. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/01926180390224049>
- Hökelekli, H. (2016). Türkiye’de din, dindarlık ve din psikolojisi araştırmaları: psikolojide yerellik ve evrensellik tartışmaları bağlamında bir değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 311-333. <https://doi.org/https://doi.org/10.21054/deuifd.284626>
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (Vol. 5). Asil Yayın Dağıtım Ankara, Turkey.
- Karslı, N. (2012). Dindarlık ve öfke kontrolü ilişkisi üzerine tecrübî bir araştırma. *Ekev Akademi Dergisi*, 16(50), 57-70.
- Koç, B. (2008). Çocuğun dini gelişiminde rol model olarak anne ve baba. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 11(31), 49-60.
- Lambert, N. M. and Dollahite, D. C. (2010). Development of the faith activities in the home scale (FAITHS). *Journal of Family Issues*, 31(11), 1442-1464. <https://doi.org/https://doi.org/10.1177/0192513X1036379>
- Martsof, D. S. and Mickley, J. R. (1998). The concept of spirituality in nursing theories: differing world-views and extent of focus. *Journal of advanced nursing*, 27(2), 294-303. <https://doi.org/https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1998.00519.x>
- McIntosh, D. N. and Spilka, B. (1995). *Religion and the family*. Religious Education Press.
- Morsümbül, Ş. (2014). Kültürel değerlerin üç kuşak arasındaki değişimi üzerine bir inceleme: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(21), 137-160.
- Plante, T. G. and Sherman, A. C. (2001). *Faith and health: Psychological perspectives*. Guilford Press.
- Preacher, K. J. and MacCallum, R. C. (2002). Exploratory factor analysis in behavior genetics research: Factor recovery with small sample sizes. *Behavior Genetics*, 32, 153-161.
- Rumbold, B. D. (2003). Caring for the spirit: Lessons from working with the dying. *Med J Aust*, 179(6), 11-13. <https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.2003.tb05568.x>
- Sağır, A. ve Eraslan, H. (2019). Akıllı telefonların gençlerin gündelik hayatlarına etkisi: Türkiye’de üniversite gençliği örneği. *OPUS–Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(17), 48-78. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.26466/opus.515339>
- Salsman, J., Carlson, C. ve Ayten, A. (2004). Dinî yönelim, olgun iman ve psikolojik rahatsızlıklar: Negatif ve pozitif ilişkiler. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1), 119-131.
- Sürücü, A. (2005). Anne baba çocuk iletişimi. *İçinde Öğretmenin Dünyası* (Vol. 169). Mikro Yayınları.
- Tarhan, N. (2016). *İnanç psikolojisi ve bilim* (12 ed.). Timaş Yayınları.
- Tarhan, N. (2019). *Bilinçli aile olmak*. Timaş Yayınları.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi*. Nobel Yayıncılık.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, A. E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon.
- Tinsley, H. E. and Tinsley, D. J. (1987). Uses of factor analysis in counseling psychology research. *Journal of Counseling Psychology*, 34(4), 414.

- Tutgun Ünal, A. ve Deniz, L. (2020). Sosyal medya kuşaklarının sosyal medya kullanım seviyeleri ve tercihleri. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(22), 125-144.
<https://doi.org/10.26466/opus.626283>
- Walsh, F. and Pryce, J. (2003). The spiritual dimension of family life. *Normal family processes: Growing diversity and complexity*, 337-372.
- Yıldırım Becerikli, S. (2013). Kuşaklararası iletişim farklılığı: Bilim teknoloji ve yenilik haberleri üzerinden bir odak grup çalışması. *Selçuk İletişim*, 8(1), 5-18.

The Validity and Reliability Study on the Üsküdar Spiritual Life in Family Scale

Nevzat TARHAN
Aylin TUTGUN ÜNAL
Dilek ÖZKAN

Extended Abstract

Introduction

Family, values, religion and spiritual accumulations are basic phenomena in human life. These issues have been the focus of attention of researchers and are discussed in terms of providing balance in the mental health of people and order in communities formed by people defined as social beings.

Spirituality, which includes one's inner experiences, feelings and values, has been defined in different ways in the literature. Spirituality defined as "a search for meaning and purpose in life, a sense of connection with others, and a transcendence of self, resulting in a sense of inner peace and well-being" (Delgado, 2015, p. 157) On the other hand, Walsh (2012) considered spirituality as a broad concept that includes transcendent beliefs and practices (Walsh, 2012, p. 347). Spirituality is also important in terms of the child-parent relationship and the child's modeling and learning of spiritual life from the parents as they grow up. Spirituality plays an important role in making family life more peaceful and in maintaining healthy functions of families. Spiritual beliefs can have an effect that strengthens family ties and thus the family as a whole.

In this study, it was aimed to develop a scale to measure the family's attitudes in values and spiritual education. The main research values are as follows: (1) Conferring: Solving problems through mutual consultations and participation. (2) Equality: While following the family rules, equal treatment for everyone in responsibilities and occupations such as the use of time, money, education, the distribution of freedom and responsibility, and the use of opportunities. (3) Autonomy: Each individual feeling both belonging to the family and free. (4) Justifying: Having a distribution where everyone can feel themselves in a fair environment in the use of rights and certain boundaries on the rights of parents and children. (5) Love, affection: Having warm relationships that foster compassion, altruism and empathy. (6) Respect, esteem: Being able to take care of other family member's individual rights. (7) Trusting, confidence: Ensuring that family members will not be harmed by each other in order to create a sense of loyalty. (8) Sharing: Having an ethical understanding that can give up some of their rights in favor of each other. (9) Secular upbringings: The family's gains such as wealth, fame, status and power contribute to the values that hold it together. (10) Religious upbringings: The family's view of life, incidents, death, creation, divine power, patience, humility, and existence adds meaningful contribution and consolation power to staying together, especially in times of crisis (Tarhan, 2019).

Method

The study group was consisted of 994 people aged 18 and over. The age range of the participants, reached via the internet through accessible sampling, is between 18 and 72, with an average age of 37. Considering that the number of items of the scale for which validity and

reliability analyzes will be conducted in the study was 87 in the first stage, the fact that the number of items was applied to more than fifteen times was found to be sufficient in terms of the number of samples. Of the 994 people reached in the study, 68% (n=675) were female and 32% (n=319) were male. 29.1% (n=289) of the participants were university, 23.2% (n=231) high school, 13.8% (n=137) college, 11.8% (n=117) secondary school, 9.4% (n=93) postgraduate, 9.4% (n=93) primary school, 2.7% (n=27) doctorate, and only 0.7% only at the literate education level.

In accordance with the principle of voluntariness, data collection was carried out between 1-15 September 2020 by using an online survey. The study group consists of people aged 18 and over through accessible sampling. The questions in the survey form were created by using the survey questions and expert opinions in the section of *The Study of Religious Education Attitude Awareness in Family and Educational Environment* in Tarhan's (2016) book, Faith Psychology and Science (Tarhan, 2016, p. 231).

Üsküdar Spiritual Life in Family Scale item pool was first created with 105 items. Interdisciplinary opinions were provided by submitting expert opinions for content validity studies. Accordingly, the items were examined by 6 experts in company with the expert inventory, and item fit indices were calculated with the data obtained from the experts. Thus, a compliance rate of ,80 was sought in the study, and it was found appropriate to keep 87 items in the scale pool. Subsequently, the candidate scale consisting of 87 items was applied to 994 people and exploratory factor analysis (EFA) was applied to the obtained data. On the other hand, it was examined whether the daily social media usage time obtained with the demographic form caused a significant difference in the scale score.

Findings

While performing factor analysis in order to determine the factor structure of scale, firstly, whether the data are suitable for factor analysis was examined by Kaiser-Meyer-Olkin Test (KMO) and Bartlett's Test of Sphericity. Accordingly, the KMO coefficient was found to be ,97. The result of the Bartlett's Test of Sphericity was also found significant ($X^2=51637,336$, $sd:1225$, $p=0,000$). From this point of view, factor analysis was started with the data collected by the application of the 87-item draft scale. Values with an eigenvalue greater than 1, which emerged with the application of EFA, formed a five-factor structure. The scale explained 59% of the total variance. When the factor load values of the items were determined as the lower cut-off point of ,50 and the factor structure was released, items with overlapping and low factor loads were observed.

Accordingly, 25 items were removed from the scale due to low factor load ($<,50$) and 23 items due to overlap. When the 87-item scale was reduced to 39 items at this stage, it was understood that it formed an appropriate structure. In the next step, the relationship of the obtained dimensions with each other and with the scale total Pearson Correlation coefficient was calculated. The level of relationship was found to be ranging from medium to high. Then, for the discriminant validity study of the scale, 27% upper group and 27% subgroup of factors and scale total were taken and it was checked whether the difference was significant with the independent group t-test. Accordingly, 27% of the data set with 994 participants was calculated as 268, and groups of 268 with the highest score and the lowest score were formed. The independent group t-test result was found to be significant. The Cronbach Alpha value of the scale was found to be ,94 for the "Family Environment" dimension, ,92 for the "Behavior" dimension, ,86 for the "Religious Education" dimension, ,84 for the "Discipline" dimension and ,96 for the scale total.

Conclusion

In this study, Üsküdar Spiritual Life in Family Scale, consisting of 39 items and 4 dimensions, was developed. The items included in the dimensions called *family environment, behavior, religious education and discipline* were essentially aimed to measure values. Thus, *conferring, equality, autonomy, justifying, love, respect, trusting, sharing, secular upbringings and religious*

upbringings. Thus, a valid and reliable scale named Üsküdar Spiritual Life in Family Scale has emerged. In addition, it has been observed that as the daily use of social media decreases, the score obtained from the scale increases. It has been concluded that daily usage time makes a difference in spiritual life. Thus, it has emerged that daily use of social media should be re-examined with detailed questions to be included in new research with different samples.

Ek-1: Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ) Madde Faktör Yük Değerleri**Tablo 2. ÜSAMYÖ Maddelerinin Faktör Yük Değerleri**

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
M46- Evimizde problem çözmek, hiç kolay olmaz.	,77			
M49- Evimizde şefkat ve hoşgörü önceliklidir.	,77			
M50- Evimizde sorunlara konuşarak çözüm üretilebilir.	,77			
M47- Evimizde kendimi çoğunlukla mutlu hissederim.	,75			
M80- Sıkıntı veya üzüntü durumunda birbirimize hemen destek oluruz.	,71			
M44- Birbirimize hoşgörülü davranırız.	,70			
M48- Evimizde herkes fedakârlık yapmaya çalışır.	,70			
M86- Ailemizde birbirimize olan sevgimizi göstermeyiz.	,68			
M85- Evimizde çoğunluğumuz duygularını bastırır.	,68			
M79- Evimizde birimizin başı derde girdiğinde, diğer kişiler de bunu dert ederler.	,65			
M45- Evimiz, kurallı bir ortam değildir.	,61			
M24- Evde genellikle sınırlı bir kişilik olarak bilirim.	,54			
M30- Kolaylaştırarak, sevdirek bir şeyleri öğretmeye çalışıyorum.		,68		
M75- Yeteneklerinin gelişmesi için onlara hata yapma hakkı tanıyorum.		,66		
M28- Çocuk ve genç psikolojisini öğrenip çoğu zaman ona göre davranmaya çalışırım.		,66		
M74- Çocuklarımların benim gibi düşünmedikleri konularda onların fikirlerine saygı duyabiliyorum.		,64		
M76- Tenkidin çalışma şevkini kırdığını bildiğim için az kullanmaya çalışıyorum ve başaramıyorum.		,63		
M68- Yanlışını hemen düzeltiyorum.		,62		

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
M73- Çocuklarıma seçenekler sunup, onların karar vermesini sağlamaya çalışmanın doğru olduğuna inanıyorum.		,61		
M19- Nasihatimin yumuşak ve sevimli olması için yollar düşünürüm.		,61		
M35- Çocuğumu sürekli övüyorum.		,61		
M72- Çocuklarıma emir verme ve buyurgan yaklaşım sergileme yerine fikir vermenin daha etkili olduğuna inanıyorum.		,60		
M57- Bir disiplin metodu olarak çocuğuma “Ben” dili yerine öznesiz isim vermeden bazı konuları anlatıyorum.		,57		
M29- Eğitim psikolojisi ile ilgili kitaplar alıp okurum.		,54		
M15- Çocuklarımla hemen hemen her gün oyun oynar, muhabbet eder, arkadaş olmaya çalışır ve konuşurum.		,53		
M1- Din eğitimi gereklidir.			,76	
M11- Kendimi eğitmeye öncelik veririm.			,73	
M2- Din eğitimi öncelikle aile içinde verilmelidir.			,67	
M22- Evimizde çoğunlukla sabah namazına kalkarız.			,66	
M20- Namaz kılarken çocuğumla cemaat olmaya özen gösteririm.			,64	
M36- Çocuğumun dindar bir kişi olması için, sürekli iyi ahlak özelliklerini anlatıyorum. Çocuğun sıkıldığını fark etsem de buna devam ediyorum.			,63	
M13- Zamana uymaya, planlı çalışmaya ve sözümde durmaya çok dikkat ederim.			,56	
M9- Oturma, kalkma, konuşma ve yeme adabına uymaya çalışırım.			,54	
M71- İbadet ve duayı tam yapamadığında veya dini değerlere ters davrandığında, nefis ve şeytan kavramlarını anlatıp mücadele etmesinin faydalarından söz ederim.			,54	

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3	Boyut 4
M42- Evimizde düşmanca duygular sık yaşanır.				,70
M41- Evimizde yalana başvurma sıklıkla olur.				,70
M37- “Sus, konuşma, anlamazsın, sırtma” sözlerini çok kullanırım.				,69
M38- Çocuğumun “mum gibi” olması gerektiğini düşünürüm.				,68
M53-Bir disiplin metodu olarak çocuğumu dövüyorum.				,64

Ek-2: Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ)

ÜSAMYÖ, manevi yaşantıya yönelik değer ve algıları boyutsal olarak ölçmeye yönelik geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçekteki; 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12. Maddeler “Aile Ortamı” isimli birinci boyutu; 13,14,15,16,17,18,19,20,21,22,23,24,25. Maddeler “Davranış” isimli ikinci boyutu; 26,27,28,29,30,31,32,33,34. Maddeler “Din Eğitimi” isimli üçüncü boyutu; 35,36,37,38,39. Maddeler “Disiplin” isimli dördüncü boyutu oluşturmaktadır.

ÜSAMYÖ’nün 1,8,9,12,17, numaralı maddeler ile dördüncü boyuttaki maddelerin tamamı (35,36,37,38,39) ters kodlanmaktadır.

ÜSAMYÖ Değerlendirme Tablosu

Alt Ölçek/Ölçek	Puan Aralığı	Manevi Yaşantı Seviyesi
Aile Ortamı	12-21	Yok
	22-31	Az
	32-41	Orta
	42-51	Yüksek
	52-60	Çok Yüksek
Davranış	13-22	Yok
	23-33	Az
	34-44	Orta
	45-55	Yüksek
	56-65	Çok Yüksek
Din Eğitimi	9-15	Yok
	16-22	Az
	23-30	Orta
	31-37	Yüksek
	38-45	Çok Yüksek
Disiplin	5-8	Yok
	9-12	Az
	13-16	Orta
	17-20	Yüksek
	21-25	Çok Yüksek
ÜSAMYÖ	39-69	Yok
	70-100	Az
	101-132	Orta
	133-164	Yüksek
	165-195	Çok Yüksek

Üsküdar Ailede Manevi Yaşantı Ölçeği (ÜSAMYÖ)

		Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her Zaman
1	Evimizde problem çözmek, hiç kolay olmaz.					
2	Evimizde şefkat ve hoşgörü önceliklidir.					
3	Evimizde sorunlara konuşarak çözüm üretilebilir.					
4	Evimizde kendimi çoğunlukla mutlu hissederim.					
5	Sıkıntı veya üzüntü durumunda birbirimize hemen destek oluruz.					
6	Birbirimize hoşgörülü davranırız.					
7	Evimizde herkes fedakârlık yapmaya çalışır.					
8	Ailemizde birbirimize olan sevgimizi göstermeyiz.					
9	Evimizde çoğunluğumuz duygularını bastırır.					
10	Evimizde birimizin başı derde girdiğinde, diğer kişiler de bunu dert ederler.					
11	Evimiz, kurallı bir ortam değildir.					
12	Evde genellikle sınırlı bir kişilik olarak bilinirim.					
13	Kolaylaştırarak, sevdirecek bir şeyleri öğretmeye çalışıyorum.					
14	Yeteneklerinin gelişmesi için onlara hata yapma hakkı tanıyorum.					
15	Çocuk ve genç psikolojisini öğrenip çoğu zaman ona göre davranmaya çalışırım.					
16	Çocuklarımın benim gibi düşünmedikleri konularda onların fikirlerine saygı duyabiliyorum.					
17	Tenkidin çalışma şevkini kırdığını bildiğim için az kullanmaya çalışıyorum ve başaramıyorum.					
18	Yanlışını hemen düzeltiyorum.					
19	Çocuklarıma seçenekler sunup, onların karar vermesini sağlamaya çalışmanın doğru olduğuna inanıyorum.					
20	Nasihatimin yumuşak ve sevimli olması için yollar düşünürüm.					
21	Çocuğumu sürekli övüyorum.					
22	Çocuklarıma emir verme ve buyurgan yaklaşım sergileme yerine fikir vermenin daha etkili olduğuna inanıyorum.					
23	Bir disiplin metodu olarak çocuğuma “Ben” dili yerine öznesiz isim vermeden bazı konuları anlatıyorum.					
24	Eğitim psikolojisi ile ilgili kitaplar alıp okurum.					
25	Çocuklarımla hemen hemen her gün oyun oynar, muhabbet eder, arkadaş olmaya çalışır ve konuşurum.					
26	Din eğitimi gereklidir.					
27	Kendimi eğitmeye öncelik veririm.					
28	Din eğitimi öncelikle aile içinde verilmelidir.					

		Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her Zaman
29	Evimizde çoğunlukla sabah namazına kalkarız.					
30	Namaz kılarken çocuğumla cemaat olmaya özen gösteririm.					
31	Çocuğumun dindar bir kişi olması için, sürekli iyi ahlak özelliklerini anlatıyorum. Çocuğun sıkıldığını fark etsem de buna devam ediyorum.					
32	Zamana uymaya, planlı çalışmaya ve sözümde durmaya çok dikkat ederim.					
33	Oturma, kalkma, konuşma ve yeme adabına uymaya çalışırım.					
34	İbadet ve duayı tam yapamadığında veya dini değerlere ters davrandığında, nefis ve şeytan kavramlarını anlatıp mücadele etmesinin faydalarından söz ederim.					
35	Evimizde düşmanca duygular sık yaşanır.					
36	Evimizde yalana başvurma sıklıkla olur.					
37	“Sus, konuşma, anlamazsın, sırtma” sözlerini çok kullanırım.					
38	Çocuğumun “mum gibi” olması gerektiğini düşünürüm.					
39	Bir disiplin metodu olarak çocuğumu dövüyorum.					

Çalışmanın Etik İzin Bilgileri / Ethics Committee Approval

T.C. Üsküdar Üniversitesi Rektörlüğü Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı 30/04/2021 toplantı tarihli, 27 sayılı kararı çerçevesinde çalışma etik açıdan bir sakınca içermemektedir.

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: T.C. Üsküdar Üniversitesi Rektörlüğü Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı

Etik değerlendirme kararı belge tarihi: 30/04/2021

Etik değerlendirme belgesi Toplantı Sayısı: 27

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı/ Contribution of Authors

Yazarların çalışmadaki katkı oranları birinci yazar %35, ikinci yazar %35, üçüncü yazar %30 şeklindedir.

The authors' contribution rates in the study are as follows: The first author contributed 35%, the second author contributed 35%, and the third author contributed 30%.

Çıkar Çatışması Beyanı / Conflict of Interest

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.
There is no conflict of interest with any institution or person within the scope of the study.

İntihal Politikası Beyanı / Plagiarism Policy

Bu makale bir benzerlik taramasından geçirilmiştir ve dergi beklentilerini karşılamaktadır.
This article has undergone a plagiarism check and meets the expectations of the journal.

Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı / Scientific Research and Publication Ethics Statement

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the “Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive” were followed.